

УДК 025.5:023.5

І.М. Діденко

ІНФОРМАЦІЙНІ ПОТРЕБИ БІБЛІОТЕКАРІВ ЯК ОБ'ЄКТ ВИВЧЕННЯ

У статті звернено увагу на підвищення вимог до інформаційно-аналітичного обслуговування бібліотекарів ВНЗ, пов'язаних з упровадженням бібліотечних інновацій; наголошено на потребі у бібліотекарях, здатних самостійно здобувати необхідні знання та застосовувати їх на практиці. Розкрито сутність поняття «інформаційна потреба» та її особливості. Наведено принципи, яких слід дотримуватися при здійсненні інформаційного обслуговування фахівців бібліотек ВНЗ. Відзначено, що успішна орієнтація бібліотекарів ВНЗ у складному професійному середовищі потребує ґрунтовного вивчення їхніх інформаційних потреб, закономірностей їхнього формування і розвитку.

Ключові слова: бібліотека вищого навчального закладу, бібліотекар, інформаційні потреби, інформаційні запити, інформаційно-аналітичне забезпечення.

И.Н. Диденко

ИНФОРМАЦИОННЫЕ ПОТРЕБНОСТИ БИБЛИОТЕКАРЕЙ КАК ОБЪЕКТ ИЗУЧЕНИЯ

В статье обращено внимание на повышение требований к информационно-аналитическому обслуживанию библиотекарей вузов, связанных с внедрением библиотечных инноваций; отмечена необходимость в библиотекарях, способных самостоятельно приобретать необходимые знания и применять их на практике. Раскрыта сущность понятия «информационная потребность» и ее особенности. Приведены принципы, которых следует придерживаться при осуществлении информационного обслуживания специалистов библиотек вузов. Отмечено, что успешная ориентация библиотекарей вузов в сложной профессиональной среде требует тщательного изучения их информационных потребностей, закономерностей их формирования и развития.

Ключевые слова: библиотека вуза, библиотекарь, информационные потребности, информационные запросы, информационно-аналитическое обеспечение.

I. Didenko

INFORMATION NEEDS OF LIBRARIANS AS AN OBJECT OF RESEARCHING

In the article, the attention is paid to the increasing demands for information and analytical services of librarians in Institutes, associated with the introduction of library innovation. The author stresses the need for librarians who can independently acquire knowledge and put it in practice. The essence of the concept of "information needs" and its specifics are highlighted. The author lists up the principles which have to be followed in the implementation of information services of professionals of University libraries. It is noted that in a difficult professional environment successful university librarian's orientation requires studying of their information needs, patterns of their formation and development.

Keywords: the university library, librarian, information needs, information requests, information and analytical support.

Для сучасного періоду розвитку суспільства характерно, з одного боку, небачене досі зростання потреби спільноти в різноманітній і всеосяжній інформації, що змінює образ і стиль життя людини, її мислення, світогляд, а з другого, необхідність розширення

потрібної фахівцям суми знань для здійснення професійної діяльності. У зв'язку з цим усе гостріше постає питання інформаційно-аналітичного забезпечення спеціалістів, які працюють у бібліотеках вищих навчальних закладів (ВНЗ) та забезпечують інформаційну підтримку освіти у ВНЗ, діяльності вишів загалом. Актуальність цього питання пов'язана з тим фактом, що кардинальні зміни в освіті зумовлюють принципово інші завдання, що висуваються до бібліотек ВНЗ як невід'ємного компонента вищої школи. Бібліотека ВНЗ в інформаційному суспільстві повинна бути готова до взаємодії з сучасними інфраструктурами, такими, як нові канали доступу до інформації, нові носії інформації, нові інформаційні середовища і т. ін., формування нових можливостей для користувачів, але головне – забезпечення інтелектуально-інформаційної, психологічної і фізичної комфортності для читачів, іншими словами – впровадження бібліотечних інновацій. У таких умовах від бібліотекаря вимагається працювати в режимі стійковипереджального розвитку, підтримувати рівень професіоналізму, адекватний вимогам інформаційних запитів суспільства. Це актуалізує постійне, систематичне інформаційно-аналітичне, інформаційно-методичне обслуговування бібліотекарів ВНЗ, покликаних активно включати студентів в інформаційний простір. Ефективність інформаційно-аналітичного обслуговування бібліотекарів залежить не лише від грамотно побудованого процесу їхнього інформування, а й від їхньої особистої ініціативи, прояву зацікавленості, рівня інформаційної культури, розвинених інформаційних потреб.

Інформаційні потреби людини стають сьогодні предметом усе більш пильного ви-

вчення й аналізу в різних галузях знання, висуваючи їх у пріоритетні сфери дослідження як з боку природничого корпусу знання, так і в межах гуманітарного спектра наук. У бібліотекознавстві, бібліографознавстві, інформатиці такі поняття, як *інформаційна потреба*, *інформаційний інтерес*, *інформаційний запит індивіда* відіграють істотну роль. Їхнє вивчення завжди було і нині залишається однією з найактуальніших проблем цих сфер людської діяльності, розв'язуваної як на теоретичному, експериментальному, так і на практичному рівнях. Основна увага дослідників даної проблеми до певного часу була сконцентрована головним чином на виявленні факторів, що формують інформаційні потреби, на розробку методик їхнього вивчення і задоволення, на з'ясування їхніх властивостей і характеристик (Р.С. Гіляревський, М.С. Карташов та ін. [4; 9]).

Бібліотекознавцями проблема інформаційних потреб найчастіше подається як вивчення читацьких потреб та інтересів. Вони розглядалися в працях А.Я. Айзенберга, К.М. Артеменко, Т.О. Жданової, Т.О. Долбенко, В.В. Загуменної [1; 2; 6; 7; 8]. У публікаціях з питань обслуговування читачів В.О. Бородіної, І.Я. Дворкіної, І.А. Мейжис, М.І. Сенченка, В.К. Скаррь, М.С. Слободяника, А.С. Чачко [3; 5; 17] було використано питання професіоналізації. Дослідниками також обґрунтовувалося поняття *професійне читання бібліотекарів*, були виявлені фактори, що визначають характер самоосвітнього читання бібліотекарів, способи і методи управління читанням [7]. Істотний внесок у розробку проблеми сутнісних основ феномена інформаційної потреби індивіда вніс С.Д. Коготков [11], який на основі діяльнісного підходу представив основні етапи її формування. У дисертації Л.А. Ляшенко досліджено інформаційні потреби бібліотекарів та визначено перспективні тенденції їхнього розвитку і задоволення в умовах формування інформаційного суспільства [12].

Незважаючи на наявні наукові напрацювання, феномен інформаційної потреби не до кінця вивчений дослідниками, відсутнє цілісне дослідження, в якому була б повною мірою розкрита сутність інформаційної потреби. Тому *метою даної статті* є узагальнення накопичених знань з даного питання, а також

виявлення специфіки інформаційної потреби бібліотекарів.

Розширення ресурсної бази, створення якісно нового інформаційного середовища з широким використанням електронних засобів і носіїв інформації, подальший розвиток організаційної структури та інноваційної діяльності бібліотек у контексті нової суспільної реальності спричинили зміни у вимогах до професійних знань бібліотечних фахівців. Ключовою проблемою вдосконалення діяльності бібліотек стає здатність бібліотекарів бути постачальниками інформації, що забезпечують миттєву доступність будь-якої інформації будь-якому користувачеві в будь-який час, створення і вдосконалення бібліотечної інформаційної системи, орієнтованої на користувача. Сьогодні потрібні бібліотекарі, здатні мобільно адаптуватися в умовах життєвих ситуацій, що змінюються, самостійно здобувати необхідні знання та застосовувати їх на практиці, критично мислити, вміти побачити виникаючі проблеми і шукати шляхи їхнього раціонального вирішення. Важливим є вміння використовувати сучасні технології, грамотно працювати з інформацією, бути комунікабельними, контактними в різних соціальних групах, вміти працювати в колективі, самостійно розвивати власний інтелект і культурний рівень. Це вимоги до сучасного бібліотекаря.

Однак існує проблема готовності бібліотечних фахівців відповідати цим вимогам і працювати в нових умовах інформаційного суспільства. Тому проблема ресурсного забезпечення потреб бібліотекарів у науковій, освітній, професійній та іншій діяльності, відповідності ресурсів новим вимогам, що висувуються суспільством до бібліотекарів, потребує пильної уваги.

Одним із ключових понять для інформаційно-аналітичної діяльності бібліотек, незалежно від їхньої приналежності, є *інформаційна потреба*. Проблематика інформаційних потреб, як свідчить А.В. Соколов [15], виникла з практики інформаційного обслуговування, що здійснюється органами науково-технічної інформації. У середині 1960-х рр. інформаційним працівникам стало зрозуміло, що без вивчення попиту на інформацію можна раціонально й ефективно організувати інформаційну діяльність. Узагальнення накопиченого ма-

теріалу, а також ознайомлення із зарубіжним досвідом зумовило введення поняття *інформаційна потреба* [15].

В інформатиці проблема виявлення інформаційних потреб, їхнє оцінювання та аналіз вважаються однією з основних і найбільш актуальних – не випадково більшість науково-технічних бібліотек різною мірою мають цільову спрямованість на споживчі інтереси і функціонують відповідно до можливостей задоволення споживчого попиту. Саме в інформатиці накопичено велику кількість наукових публікацій про інформаційні потреби, їхню сутність, методи визначення, адаптації інформаційних органів до потреб фахівців.

Філософами в найбільш загальному вигляді потреба визначається як «потреба або недолік у чому-небудь необхідному для підтримки життєдіяльності та розвитку організму, людської особистості, соціальної групи, суспільства в цілому» [16]. Потреба вимагає виконання дій, у результаті яких вона задовольняється. Потреба є джерелом активності людини – вона завжди діє, щоб задовольнити потребу [14]. Саме потреби і похідні від них трансформації – мотиви, інтереси, переконання, прагнення, потяги, бажання, ціннісні орієнтації тощо – є основою і рушійною силою людської поведінки, її спонуки та метою.

Теоретично інформаційна потреба вперше була описана Р. Тейлором у праці «The Process of Asking Questions» (1962) [18]. Він виокремив чотири рівні чіткості формулювання запиту (під яким, власне, й розумів вираження інформаційної потреби): по-перше, «ідеальне питання» – це питання, яке індивід ніколи не зможе сформулювати «реально», але яке присутнє в його підсвідомості та втілює неоформлену інформаційну потребу; по-друге, усвідомлене ставлення до інформаційної потреби, хоча і в невизначеній формі (за такої міри розуміння потреби індивід може звернутися за допомогою до будь-якої знайомої людини); по-третє, це чітке питання дослідника, який усвідомлює, що і в якому вигляді він шукає; по-четверте, це грамотне питання в дефініціях інформаційної системи. Таким чином, Р. Тейлор фактично запропонував модель міри усвідомленості інформаційної потреби і вказав на такий важливий

її аспект, як можливість існування в неусвідомлюваному вигляді. Інформаційна потреба неусвідомлюваного типу не може бути чітко структурована; деякі відомості про неї можна отримати завдяки сервісам пошукових служб, що пропонують «топові» запити як підказку під час введення запитання.

Як відзначає Д.Я. Коготков, виникнення інформаційних потреб у тій чи іншій формі пов'язане з діяльністю людини. Саме діяльність є вихідним пунктом виникнення потреб людини взагалі, в т. ч. і потреб в інформації, а вони, своєю чергою, стимулюють нову діяльність. Це фундаментальне положення теорії людських потреб дає змогу досліднику пояснити багато моментів, пов'язаних із формуванням і задоволенням інформаційних потреб [11, 22]. Він виокремлює три характерні моменти в структурі інформаційних потреб суб'єкта: 1) відчуття браку чогось і прагнення заповнити цю нестачу; 2) наявність уявлень, хоча б приблизних, про те, яка інформація необхідна (перший момент, на думку дослідника, можна позначити як форму існування потреб, другий – як їхній зміст; 3) уявлення про необхідну інформацію формуються на основі наявного у суб'єкта знання про умови діяльності, тобто на підставі його інформаційного потенціалу [11, 22]. Саме інформаційний потенціал впливає на зміст інформаційних потреб, при цьому спостерігається безпосередня залежність між багатством інформаційного потенціалу суб'єкта та його спрямованістю на інформацію: чим ширший і глибший інформаційний потенціал суб'єкта в певній галузі, тим точніші та диференційованіші його інформаційні потреби [11, 23]. Відсутність у суб'єкта відповідного інформаційного потенціалу призводить до формування у нього невизначених і неадекватних уявлень про необхідну інформацію. Цим, за Д.Я. Коготковим, можна пояснити явище, яке часто спостерігається в практиці інформаційного обслуговування, коли фактично однакові умови діяльності суб'єктів призводять до виникнення у них різних за змістом потреб [11, 23].

З огляду на вищевикладене, можна погодитися з А.В. Соколовим, що інформаційна потреба – це абстрактне поняття, що означає потребу в інформаційній діяльності й усуває дисбаланс інформаційної сфери суб'єкта [15]. Це

поняття, на переконання дослідника, є узагальнюючим по відношенню до таких конкретних понять, як «комунікаційні потреби», «мнемічні потреби», «пізнавальні потреби», «регуляційні потреби», «естетичні потреби» [15]. При цьому слід відзначити, що інформаційна потреба – це складна особистісна структура, яка змінюється з віком, поступово звужуючи можливості особистості до адаптації, якщо в неї з самого початку не закладена гнучкість і рефлексивність.

Серед особливостей інформаційних потреб дослідники виокремлюють такі:

1) предметом інформаційної потреби виступає інформація. Людина ніколи не уявляє собі до кінця, яку саме інформацію вона потребує (інакше вона не потребувала б її). Ця риса інформаційної потреби може бути визначена як невизначеність предмета інформаційної потреби;

2) з невизначеністю предмета пов'язана друга характеристика – надмірність інформаційної потреби, оскільки людина завжди прагне отримати більше інформації, ніж необхідно для вирішення конкретного завдання;

3) парадоксальний характер інформаційної потреби полягає в тому, що для самого виникнення інформаційної невизначеності потрібна достатня кількість інформації. Крім того, із задоволенням однієї інформопотреби виникає наступна. Звідси третя риса інформопотреби – її самовідтворення. Інформація про нестачу інформації (проблемна інформація) є найбільш важливою для розвитку інформаційної потреби;

4) інформаційна потреба – це «метапотреба», що означає об'єктивно обумовлену необхідність випереджати будь-яку діяльність і задоволення всіх інших потреб виробництвом, сприйняттям і використанням інформації, придатної для визначення мети, засобів і найкращого способу діяльності [10].

Говорячи про інформаційні потреби фахівців бібліотек ВНЗ, слід звернути особливу увагу на низку невирішених досі проблем, які істотно знижують рівень задоволення їхніх інформаційних потреб. По-перше, інформаційна потреба піддається відображенню, а тим більше вимірюванню. Часто самі бібліотекарі не можуть сформулювати свої потреби або визначають їх недостатньо коректно. По-друге, інформаційна потреба характеризується багатоаспектністю і мінливістю. По-третє, труд-

нощі в отриманні достовірних відомостей про інформаційні потреби фахівців бібліотек ВНЗ пов'язані і з їхнім прогностичним характером. Найчастіше проблема полягає в підготовці бібліотекарю необхідної інформації в умовах невизначеності рівня його інформованості.

Виходячи з вищевикладеного, інформаційне забезпечення бібліотекарів ВНЗ слід розглядати як створення інформаційних умов функціонування системи управління, забезпечення бібліотекарів ВНЗ необхідною інформацією, включення в систему засобів пошуку, отримання, зберігання, накопичення, передання, обробки інформації, організація банків даних. Фактично інформаційне забезпечення – це надання даних для формування поняття про що-небудь, задоволення інформаційної потреби. При здійсненні інформаційного забезпечення фахівців бібліотек ВНЗ слід дотримуватися таких принципів: визначення рівня інформованості фахівців з основних проблемних тем професійної діяльності, а також про послуги та продукти, що надаються їм інформаційними працівниками; формування усвідомленого ставлення фахівців

до інформації як до умови розвитку їхніх професійних і особистісних якостей; стимулювання потреби фахівців в отриманні знань і набутті навичок роботи з інформацією; консультаційний супровід інформаційної діяльності фахівців на кожному етапі їхньої повсякденної праці.

Отже, незважаючи на досить велику кількість публікацій з даної проблеми, в даний час не існує загальноприйнятого визначення терміна «інформаційна потреба», незважаючи на його загальнонауковий зміст та роль у соціалізації і професіоналізації бібліотечних фахівців.

Професійні потреби бібліотечних фахівців зазнають сьогодні значної трансформації, адже постійно змінюється проблематика запитів, залежна від сучасного стану та перспектив розвитку бібліотечної справи. Врахування цієї тенденції є обов'язковим при плануванні інформаційного обслуговування бібліотекарів. Отже, успішна орієнтація бібліотекарів ВНЗ у складному професійному середовищі потребує ґрунтовного вивчення їхніх інформаційних потреб, закономірностей їхнього формування та розвитку.

Використані джерела

1. Айзенберг А.Я. История создания научной школы по исследованию проблемы самообразования и самообразовательного чтения: (К 70-летию кафедры библиотековедения Моск. гос. ун-та культуры и искусств) / А.Я. Айзенберг. – М., 2001. – 41 с.
2. Артеменко К.Н. Профессиональное чтение библиотекарей: состояние, управление, методическое обеспечение : автореф. дис. ... канд. пед. наук / К.Н. Артеменко. – Л., 1986. – 17 с.
3. Бородина В.А. О профессиональном читательском сознании библиотекаря / В.А. Бородина // Профессиональное сознание библиотекарей: необходимость перемен в переходный период. – М., 1994. – С. 83-84.
4. Гиляревский Р.С. Информатика и библиотековедение: Общие тенденции развития и преподавания / Р.С. Гиляревский. – М. : Наука, 1974. – 202 с.
5. Дворкина М.Я. Информационное обслуживание: социокультурный подход / М.Я. Дворкина. – М. : НПО «Профиздат», 2003. – 112 с.
6. Долбенко Т.О. Проблеми вікових і психологічних особливостей підлітків-читачів у 90-х роках ХХ століття у системі активізації їхньої пізнавальної діяльності / Т.О. Долбенко // Вісн. Кн. палати. – 2006. – № 6. – С. 21-24.
7. Жданова Т.А. Современная стратегия управления персоналом библиотеки : развитие личности работника / Т.А. Жданова // Библиотечные кадры: пути совершенствования профессиональной и социально-психологической компетентности : материалы регион. науч.-практ. конф., Улан-Удэ, 9 дек. 1998 г. – Улан-Удэ, 1998. – С. 42-44.
8. Загуменна В.В. Інноваційні форми інформаційно-бібліографічного обслуговування / В.В. Загуменна // Шк. б-ка плюс. – 2007. – Верес. (№ 18). – С. 14-15.
9. Карташов Н.С. Особенности, виды и проблемы региональных библиотечных программ / Н.С. Карташов // Науч. и техн. б-ки. – 2004. – № 8. – С. 16-24.
10. Киселев Н.Н. Информационная потребность как фактор социализации личности : автореф. дис. ... канд. соц. наук : 22.00.06 / Н.Н. Киселев. – Новосибирск, 1998. – 23 с.

11. Коготков Д.Я. Библиографическая деятельность библиотеки: организация, управление, технология : учеб. / Д.Я. Коготков ; науч. ред. д-р пед. наук Г.В. Михеева ; под общ. ред. д-ра пед. наук О.П. Коршунова. – СПб. : Профессия, 2005. – 304 с.
12. Ляшенко Л.В. Вивчення, забезпечення та розвиток інформаційних потреб бібліотекарів в умовах формування інформаційного суспільства : автореф. дис. ... канд. пед. наук : 07.00.08 / Л.В. Ляшенко ; Київський національний ун-т культури і мистецтв. – К., 2002. – 21 с.
13. Макаренко Т.С. Динамика потребностей в библиотечном научном продукте (по результатам мониторинга) / Т.С. Макаренко // Формирование рыночных отношений в библиотечном деле. – М., 1995. – С. 114-140.
14. Рубинштейн С.Л. Основы общей психологии : В 2 т. / С.Л. Рубинштейн. – М., 1989. – 430 с.
15. Соколов А.В. Что есть информационная потребность? / А.В. Соколов // Труды / СПбГУКИ. – СПб. : СПбГУКИ, 2013. – Т. 197 : Анализ информации в науке, культуре, бизнесе. – С. 7-18.
16. Философский энциклопедический словарь. – 2-е изд. – М. : Сов. энцикл., 1989. – 816 с.
17. Чачко А.С. Библиотечный специалист: особенности труда и профессионализации / А.С. Чачко. – К. : Наук. думка, 1984. – 191 с.
18. Taylor, Robert S. The Process of Asking Questions // American Documentation. – 1962. – № 13. – P. 391-396.

References

1. Aizenberg, A. Ia. (2001). History of scientific school creating of the studying of problems of self-education and self-education reading. (70 anniversary of the department Library studies of Moscow. Sp. And University of Culture and Arts). Moscow [in Russian].
2. Artemenko, K. N. (1986). Professional librarians reading: state control, methodological support. Extended abstract of candidate's thesis. Leningrad [in Russian].
3. Borodina, V. A. (1994). On professional librarian reader's mind. Professional conscience of librarians: necessity of changes in the transforming period. Moscow [in Russian].
4. Giliarevskii, R. S. (1974). Information and Library Science: The abundance trends and teaching. Moscow : Nauka [in Russian].
5. Dvorkina, M. Ia. (2003). Information services: a sociocultural approach. Moscow NPO «Profizdat» [in Russian].
6. Dolbenko, T. O. (2006). Problems age and psychological characteristics of adolescent readers in the 90-ies in the system enhance their cognitive activity. Visnyk Knyzhkovoï palaty, 6 [in Ukrainian].
7. Zhdanova, T. A. (1998). Modern human resources management strategy of the library: the development of the individual employee. Proceedings of Regional Scientific and Practical Conference «Library Staff: Ways of Professional Improvement and Social Psychological Competency». (pp. 42-44). Ulan-Ude [in Russian].
8. Zahumenna, V. V. (2007). Innovative forms of information-bibliographic service. Shkilna biblioteka plius, 18 [in Ukrainian].
9. Kartashov, N. S. (2004). Features views and concerns of the regional library programs. Nauch. i tekhn. b-ki, 8 [in Russian].
10. Kiselev, N. N. (1998). Information demand as a factor of socialization. Extended abstract of candidate's thesis. Novosibirsk [in Russian].
11. Kogotkov, D. Ia. (2005). Library Bibliographic activity: organization, management, technology. Sankt-Peterburg: Professiiia [in Russian].
12. Liashenko, L. V. (2002). The study, support and development information needs of librarians in the emerging information society. Extended abstract of candidate's thesis. Kyiv [in Ukrainian].
13. Makarenko, T. S. (1995). The dynamics of demand for library research project (on the monitoring results). Formation of market relations in the librarian environment. Moscow [in Russian].
14. Rubinshtein, S. L. (1989). Fundamentals of general psychology: In 2 vol. Moscow [in Russian].
15. Sokolov, A. V. (2013). What is the information need? Works. Analysis of information in science, culture and business. Vol. 197. SPbGUKI. – St. Petersburg: SPbGUKI [in Russian].
16. Philosophical Encyclopedic Dictionary (1989). Moscow : Sov. entcicl. [in Russian].
17. Chachko, A. S. (1984). Library specialist: especially labor and professionalization. Kyiv: Nauk. dumka [in Russian].
18. Taylor, R.-S. (1962). The Process of Asking Questions. American Documentation. 13. 391–396 [in English].